

TEXT STUDIES BEYOND THE SENTENCE IN ALBANIAN – CASE STUDY: PARAGRAPH STUDIMET TEKSTORE TË SHQIPES PËRTEJ FJALISË DHE PERIUdhËS – SHEMBULL I STUDIMIT: PARAGRAFI

LINDITË SEJDIU - RUGOVA

Fakulteti i Filologjisë, Universiteti i Prishtinës, Prishtinë, KOSOVË

Email: linditarugova@gmail.com

AKTET IV, 4: 677 - 681, 2011

PERMBLEDHJE

Shpjegimi i elementeve përbërëse të një paragrafi është shumë me rëndësi për studimet e tekstit meqë paraqet një nga problemet kryesore të analizave të diskursit dhe atyre pragmatike të kohëve të fundit. Gjatë analizës sonë do t'i shqyrtojmë vetëm ato elemente që janë me rëndësi për punimin në fjalë: forma e tekstit, tipat e tekstit (strukturimi i tekstit) dhe mënyra e shprehjes së koherencës tekstore tematike. Në kuadër të kohezionit gramatikor do të ndalemi te referenca gjuhësore brenda tekstit dhe te elementet e tjera kohezive, ndërkaq nga aspekti i këndvështrimit do t'i vështrojmë kohët e foljeve në tekst. Paragrafi është nxjerrë qëllimisht nga një vepër letrare në prozë e përkthyer nga anglishtja në shqip, me qëllim të identifikimit të problemeve që dalin gjatë përkthimit nga gjuhët e tjera në shqip, veçanërisht në rrafsh të një njësie hierarkike më të lartë se fjalia dhe periudha.

Fjalët çelës: tekst, diskurs, paragraf, kompozicion, këndvështrim

SUMMARY

The explanation of constituent elements of the paragraph is of great importance for the text studies since it belongs to one of the most problematic cases of recent discourse and pragmatic analyses. The paper will concentrate on explaining the most relevant elements of that category: text form, text type, text structure, and expression of text thematic coherence. Within the grammatical cohesion, the paper will focus on language text reference and other cohesive elements, whereas verb tenses will be analysed from the perspective of point of view category of text analysis. The paragraph has been taken in purpose from a literary work translated from English into Albanian in order to identify translation problems that come out on the level of higher syntactic units other than a sentence.

Key words: text, discourse, paragraph, composition, point of view

HYRJE

Ka kaluar tashmë më se një gjysmë shekulli që kur Zellig Harris-i, në punimin e tij shkencor "Discourse Analysis", të botuar në revistën shkencore "Language", nr. 28, të vitit 1952, për herë të parë e ka përmendur termin "discourse" (diskurs) që për Harris-in paraqiste një njësi gjuhësore të rangut më të lartë, e cila përcaktohet nga lloje të ndryshme të varshmërive brenda saj dhe që lidhen me njëra-tjetrën. Ishte kjo një ngjarje e madhe në qarqet gjuhësore meqë nga aspekti metodologjik dhe teorik po

flitej shkencërisht për një koncept që tejkalonte konceptin e fjalisë dhe të periudhës.

Koncepti i atëhershëm i Harris-it nuk kishte të bënte drejtpërsëdrejti me analizën e sotme të diskursit, por ishte më tepër koncept pragmatik. Analiza e diskursit sot paraqet një sërë aktiviteteesh, duke filluar nga një hulumtim i thjeshtë i përdorimit të pasthirmës 'oh' që përdoret në bisedat e zakonshme e deri te hulumtimi dhe studimi i të shprehurit të ndonjë ideologjie kulturore në, për shembull, praktikatat arsimore apo politike (Brown & Yule, 1983: 83).

Në qoftë se e përkufizojmë analizën e diskursit në kornizat gjuhësore, atëherë kemi të bëjmë me të dhënat (të folura ose të shkruara) e procesit, nëpërmjet të cilit gjuha përdoret në një kontekst të caktuar për të shprehur një qëllim të caktuar.

1. Studuesit shqiptarë të tekstit

Në fillim të viteve '70, në gjuhësinë shqiptare nisnin studimet e para në këtë fushë të shkencës së gjuhësisë, pikërisht me përmbledhjet *Shenjë dhe ide* (1974) dhe *Shumësia e tekstit* (1980) të Rexhep Ismajlit. Ismajli thekson nevojën e studimeve në nivelin e përtejfrazës, të tekstit dhe sugjeron që kjo gjuhësi të vendosë njëfarë raporti barazie midis dy niveleve: atij sintagmatik dhe paradigmatic, meqë gjuhësia e frazës i thekson vetëm raportet paradigmatiche.

Përpos Ismajlit, mund të theksojmë edhe disa botime të viteve të fundit që do të mund të radhiteshin në vazhden e studimeve gjuhësore të tekstit në gjuhën shqipe. Mund të përmendet vepra *Monologu i brendshëm* i Lindita Tahirit, në të cilin studiuesja merret me interpretimin e një teknike letrare dhe që synon përshkrimin formal gjuhësor të kësaj teknike. Studimi i takon stilistikës letrare dhe nxjerr në pah domethënien funksionale të tekstit letrar në sfondin e studimeve stilistike. Studim tipik dhe modern gjuhësor të një teksti, përkatësisht të gjuhës së gazetave në Kosovë paraqet libri i studiuesit Bardh Rugova, i cili e trajton problemin nga dy këndvështrime kryesore: nga rrafshi sociolinguistik dhe nga rrafshi i analizës së diskursit.

Marrë në tërësi, interesimi për studime të gjuhësisë së tekstit dhe të gramatikës së tekstit në veçanti, ndonëse pak i vonuar, është gjithnjë e më i pranishëm në qarqet gjuhësore shqiptare. Edhe në Shqipëri në fund të viteve '90 dhe në fillim të mileniumit të ri u botuan disa tekste universitare dhe punime të tjera shkencore nga kjo fushë e studimit të gjuhës (Klodeta Dibra, Nonda Varfit, Linda Meniku), kryesisht duke i bartur përvojat e studimeve të gjuhëve evropiane në studimin e tekstit në shqip, por shumica sosh mbetën nën hijen e përshkrimeve teorike.

2. Studimi i paragrafit – studim primar i tekstit përtej fjalisë

Objektivi ynë i studimit ka të bëjë me studimin e paragrafit (në rastin tonë të një paragrafi rrëfimor apo narrativ), i cili bën pjesë në hierarkinë e njësive tekstore brenda kategorisë tekstore të kompozicionit. Paragrafi narrativ (rrëfimor) është nxjerrë nga romani i George Orwell-it, *Animal Farm*, i përkthyer në shqip nga A. Kallamata si *Republika e kafshëve*.

Megjithatë, këtu do të ndalemi vetëm te rasti i shqipes. Analiza tekstore e bërë në këtë kapitull është mbështetur kryesisht në studimet tekstore që janë bërë për anglishten (Werlich E., 1982), gjithnjë duke e përshtatur teorinë e përgjithshme edhe për shqipen.

Paragrafi i zgjedhur për analizë:

Në prill, Ferma e Kafshëve u shpall Republikë, ndaj doli e nevojshme që të zgjidhej edhe një President. Pati vetëm një kandidat, Napoleoni, që u zgjodh me qind për qind të votave. Po atë ditë, u njoftua se qenë gjetur dokumente të reja, që nxirrnin më mirë në pah lidhjet e Snoubollit me Xhonsin. Tani dilte se Snoubolli jo vetëm kishte tentuar të humbiste Betejën e Stallave me anë të një strategjie të gabuar, siç e dinin deri atëherë kafshët, por edhe kishte marrë pjesë hapur në luftim përkrah Xhonsit. Në fakt, vetë ai kishte qenë në krye të forcave njerëzore dhe qe sulur në ballë me parullën "Rroftë njerëzimi!". Plagët që kish marrë në kurriz e që kafshët i mbanin ende mend, s'ishin tjetër veçse plagë të shkaktuara nga dhëmbët e Napoleonit.

Ky paragraf në gjuhën shqipe bën pjesë në format tekstore narrative a rrëfimore. Në format e tilla tekstore dërguesi (folësi) i paraqet veprimet nga këndvështrimi subjektiv dhe i regjistron këto veprime dhe ngjarje nga këndvështrimi i përshtypjeve të tij subjektive në kohë. Pra, faktori kohë në këtë paragraf (*Po atë ditë, deri atëherë*) luan rol qenësor në përcaktimin e formës së tij tekstore. Por, jo domosdoshmërisht një paragraf është vetëm narrativ, ai jo rrallë kombinohet me formën deskriptive (përshkruese) të tekstit.

Fjalja e dytë e paragrafit është tipike për format tekstore përshkruese (trajtat gramatikore me *është / janë, gjendet/gjenden*, i karakterizojnë tekstet e tilla): *Pati* (= *qe, gjendej*) *vetëm një kandidat, Napoleoni, që u zgjodh me qind për qind të votave.*

Stili neutral i një paragrafi narrativ gradualisht modifikohet nga stili krahasues apo metaforik i dërguesit (folësit), nëpërmjet trajtave gramatikore krahasuese (*Anija vezullonte si xham.*), apo të metaforave të ndryshme (*Bardhësia ishte ashpërsia e valëve të detit*) (Werlich, 1982). Por, meqë paragrafi ynë e arrin koherencën tematike duke e paraqitur një ngjarje në mënyrë kronologjike e të kombinuar me sekuenca të një rrëfimi (*plot*) të përmbyllur brenda vetë paragrafit dhe, meqë më tepër i ngjason një raporti kronologjik të një ngjarjeje që kishte ndodhur para çastit të ligjërimit, nuk përmban shumë krahasime dhe elemente metaforike. Koha e përfundimit të veprimit, në këtë paragraf, nuk ka ndonjë lidhmëri gramatikore a funksionale me çastin e ligjërimit. Dërguesi koherencën funksionale specifike për këtë tekst e arrin nëpërmjet zgjedhjes së këndvështrimit personal dhe zakonisht flet nga veta e parë njëjës apo nga veta e tretë njëjës (*doli e nevojshe, u njoftua, dilte, kishte tentuar të humbiste, ai kishte qenë*). Dërguesi tenton që të kombinojë këndvështrimin e orientuar drejt një vete të caktuar (në rastin konkret drejt personazhit të Snoubollit) me këndvështrimin e grupit të foljeve të përdorura në të shkuarën, si p.sh.: *u shpall, doli, u njoftua, / dilte.*

Sa i përket fokusit, si element shumë i rëndësishëm i këndvështrimit të dërguesit, bashkë me vetën dhe kohën e që ka të bëjë me këndin e ndryshueshëm të të parit të fenomeneve nga ana e dërguesit në një kontekst hapësinor-kohor, në paragrafin tonë narrativ të zgjedhur për analizë, fokusi është i ngushtuar, meqë e tërë ngjarja përshkruhet brenda një dite të caktuar të muajit prill, ditës kur edhe u përhap lajmi për tradhtinë e Snoubollit.

Në rrafsh të formës është paragraf kryesor, meqë paraqitet si paragraf i paraqitjes së një informacioni shumë të rëndësishëm brenda kapitullit të nëntë të romanit *Animal Farm / Republika e kafshëve*, atë të zgjedhjes së Napoleonit kryetar dhe të nxjerrjes në pah të fakteve të reja rreth tradhtisë së Snoubollit. Për nga strukturimi tekstual paragrafi i tij del të jetë paragraf i lidhur për kontekstin (*cotext-bound text structuring*), meqë organizimi i fjalive në të bëhet sipas një modeli koherencial të sekuencës kohore:

Në prill, Ferma e Kafshëve u shpall Republikë,... Po atë ditë, u njoftua se qenë gjetur dokumente të reja,... bashkë me trajtat kohore të së shkuarës janë segmente gjuhësore që lidhen me perceptimin kohor të dërguesit.

Është paragraf me progresion në të djathtë, pra fjalia mbështetëse (*Po atë ditë, u njoftua se qenë gjetur dokumente të reja, që nxirrnin më mirë në pah lidhjet e Snoubollit me Xhonsin.*) pasohet nga fjalitë e pjesërishme, nga zgjerimet e saj tematike. Fjalitë tipike për këtë lloj të paragrafit janë fjali të regjistrimit të veprimit, fjali që përmbajnë folje kalimtare dhe kundrinat e tyre, ndërkaq përdorimi i shpeshtë i plotësive ndajfoljorë i karakterizon këto fjali.

Sa i përket realizimit të kohezionit gramatikor, do të ndalemi te *realizimi i referencës* brenda këtij paragrafi. Referenca është kryesisht: anaforike, e shprehur me përemrin dëftor *atë* (*Në prill... atë ditë*), me përemrin vetor *ai* (*Snoubolli... ai*), me trajtën e shkurtër të përemrit vetor *i* (*plagët... i*); ekzoforike me shquarsinë e emrit kafshët (*-ët*), por del edhe në formën e saj kataforike, me përemrin vetvetor *vetë* (*Snouboll..., vetë ai*) dhe me përemrin e pacaktuar *tjetër* (*...,s'ishin tjetër veçse plagë të shkaktuara nga dhëmbët e Napoleonit.*).

Mjetet kohezive të lidhshmërisë në paragrafin narrativ janë: *në prill* – mjet kohor i lidhshmërisë me kuptim të specifikimit të kohës në paragraf, *ndaj* – mjet i thjeshtë i lidhshmërisë që shpreh marrëdhënie shkak-pasojë (radha e parë e paragrafit), *po atë ditë* - mjet i thjeshtë kohor i

lidhshmërisë me kuptim të simultanitetit (radha e tretë e paragrafit), *tani* – mjet i tërthortë i lidhshmërisë që ka forcë kohezive dhe që bën pjesë në të ashtuquajturit “continuatives” (radha e katërt e paragrafit) dhe *në fakt* – është mjet përqasës kontrastiv i lidhshmërisë me kuptim të pohimit a të deklarimit (radha e shtatë e paragrafit).

Po qe se i analizojmë kohët e foljeve në këtë paragraf rrëfimor vërejmë se kohët e shkuara dominojnë dukshëm. Nga 18 trajta foljore të përdorura 7 sosh janë në të kryerën e thjeshtë, 3 në të pakryerën, 4 në më se të kryerën, 2 në të kryerën e tejshtuar dhe 3 sosh në të pakryerën e lidhës. Rrjedhimisht, vështruar nga aspekti i qëndrimit folës, kemi të bëjmë me paragraf rrëfimor, meqë asnjë kohë e së tashmes a e së ardhmes nuk është përdorur. E kryera e thjeshtë dhe më se e kryera janë tipike rrëfimore, ndërkaq e kryera e thjeshtë dhe e pakryera dalin si kohë karakteristike për planin e parë, derisa e tejshtuara si kohë e prapavijës. Më se e kryera, që është përdorur 4 herë në paragraf, shpreh një veprim të përfunduar para një çasti të caktuar të së shkuarës. Te kjo kohë, koha e veprimit, zhvillohet para kohës së vështrimit, koha e vështrimit para çastit të ligjërimit. E kryera e tejshtuar në të gjitha rastet e përdorimit të saj në paragrafin e përkthyer në shqip tregon parakohësi dhe është kohë e rrëfimit. Kuptimi i saj themelor, sikurse te më se e kryera, është të tregojë një veprim të përfunduar para një çasti të caktuar të së shkuarës.

3. Në vend të përfundimit

Vërehet një tendencë e përkthyesit që barasvlerat e fjalive në shqip t’ia përshtatë originalit në anglisht jo vetëm me kuptim, por edhe me struktura gjuhësore, ndonjëherë, atipike për shqipen. Një dukuri e tillë shkakton shpeshherë probleme gjatë përcaktimit dhe analizës së materialit gjuhësor në shqip. Prapëseprapë, këto keqpërkthime nuk kanë ndikuar në llojin e formës së tekstit a të tipit të saj. Në të dy gjuhët, teksti rrëfimor mbetet rrëfimor dhe pikërisht kohët e foljeve në tekst e përcaktojnë një gjë të tillë. Qëllimi i analizës

teksture është që para së gjithash t’i tejkalojë barrierat përkthimore nga njëra gjuhë në tjetrën për nevojat praktike të specialistëve të gjuhës dhe të përdoruesve të rëndomtë. Dallimet strukturore ndërmjet shqipes dhe anglishtes janë më të mëdha se ato funksionale, për shkak të fleksionit të zhvilluar të shqipes. Rrjedhimisht, përkthimi i strukturave del shpeshherë më i vështirë.

Teoria e analizës së tekstit i nxjerr në pah shumë nga gabimet gramatikore dhe kuptimore të përkthimit të një teksti nga njëra gjuhë në tjetrën, por është qenësore në përcaktimin e grupit, të formës dhe të tipit të tekstit. Ristrukturimi i fjalive duke i marrë parasysh elementet kompozicionale të tekstit (kohët e foljeve, veta, mënyra, aspekti) si dhe ato të shprehjes së koherencës teksture dhe të kohezionit në përgjithësi (koherenca tematike e funksionale, referencialiteti, zëvendësimi, lidhshmëria) janë zbërthyesit kryesorë pragmatikë të një teksti, në rastin konkret të një paragrafi rrëfimor.

BIBLIOGRAFIA

- BROWN G, Yule G. (1983), *Discourse Analysis*, Cambridge University Press, Cambridge;
- DE BEAUGRANDE R., DRESSLER, W. (1981), *Introduction to text linguistics*, Longman, London & New York.
- DIBRA, K., VARFI, N. (2000), *Deiksis dhe shprehjet deiktike në gjuhën shqipe: “Studime albanologjike”, 5/6, Tiranë.*
- HALLIDAY, M. A. K., HASAN, R. (1976), *Cohesion in English*, Longman, London.
- HALLIDAY, M. A. K., (2002), *Text and Discourse*, Continuum, London.
- HARRIS, Z. (1952), *Discourse Analysis: A sample test: “Language”, 28:4, 474-494.*
- HARRIS, Z. (1966), *Structural Linguistics*, The University of Chicago Press, Chicago.
- ISMAJLI, R. (1974), *Shenjë e ide*, Rilindja, Prishtinë.
- ISMAJLI, R. (1974), *Shumësia e tekstit*, Rilindja, Prishtinë.
- RUGOVA, B. (2009), *Gjuha e gazetave*, KOHA, Prishtinë.

TAHIRI, L. (2006), Monologu – personazhi dhe autori, Kosova Pen Center, Prishtinë.

VAN DIJK, T. (1989), Text and Context, Longman, London.

WERLICH, E. (1983), A Text Grammar of English, Quelle & Meyer, Stuttgart..